

1979, prosinec – Text člena Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných Martina Hyblera „Smysl a situace snah o dodržování lidských práv v Československu“ obsahující analýzu fungování československé společnosti a působení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.

Chceme-li se poněkud podrobněji zabývat činností Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (Československé ligy pro lidská práva), je především nutné jednak připomenout současnou situaci v Československu, jednak si učinit mínění o významu boje za lidská práva v dnešním světě vůbec. Jen v těchto dvou základních kontextech se bude moci úsilí VONS představit adekvátně a snad i s dostatečnou jemností.

Československo sedmdesátých let lze charakterizovat obtížně. Vždy zde totiž hrají význačnou roli velmi pregnantní rozpory v tom, co se za tuto společnost ústy svých reprezentantů vyhláší, vůči tomu, jak vychází její obraz v očích nezávislých analytiků doma i v cizině, jaká je potom skutečnost, lze se v této změti jen velmi obtížně dopátrat, a to i v případě, že člověk žije zde a je tedy s touto skutečností každodenně konfrontován. I tehdy je to převážně neprůhlednost situace, se kterou se člověk permanentně střetává. Např. je zde vláda, která by tedy měla vládnout, jsou zde volené instituce, které by měly o vládě rozhodovat a provádět ji, jsou zde soudy, které by měly soudit dle svědomí a práva, je zde kultura, je zde veřejnost etc. A všechny instituce a lidé dělají, že tomu tak „skutečně“ je. Nicméně současně se ví (příznačná je anonymita tohoto „se“), že ve skutečnosti vládne někdo jiný. A kdo potom? O tom se mínění lidí, která jsou čím dál tím mlhavější, soukromější a utajovanější, různí, někteří říkají, že komunisti, jiní, že policie, většina říká jen – „oni“ –, aniž by byla schopna bližšího určení. Ví se, že volené orgány vlastně nejsou volené a že jejich rozhodování je spíše atrapou (a pro koho vlastně – nejspíš pro „ně“ – samé). Neboť vše je už předem rozhodnuto jinde a jinak. Ví se, že soudy soudí, jak se to – někde – předem dohodlo. Ví se,

že povolená kultura maluje obraz společnosti podstatně jiný, než jaká je, že jde tedy spíše o reklamní leták či plakát než o umění. Ví se, že veřejnost je v podstatě řadou vynucených rezolucí a předem vykonstruovaných patřičných mínění, jež otiskují noviny. Takto docházíme k tomu závěru, že vše, co má společnost v její životní funkci vykonávat, je v naší situaci spíše náhražkou, maketou, zdáním, zatímco sociální skutečnost je někde zcela jinde. Ta maketa pak má smysl v tom, že vytváří čistě vnějškový pořádek, normalitu, a tím je pro běžného člověka, ať už se aktivně zúčastňuje jeho fungování, nebo více či méně pasivně reziduje, běžným bodem orientace v jeho společenském životě. Pro okolní svět tak má tento pořádek představovat společnost samu, být jejím prospektem. Ale kde potom a co je to pravá československá sociální skutečnost? Ta je onou iracionálně jednajícím chaotickou anonymitou, která se vynořuje za touto iluzivní a strnulou fazonou pořádku, či spíše se permanentně za ni zanořuje a tímto zamořujícím se zanořováním vpravdě je. (Odkazuji v těchto bodech na knihu Miroslava [sic] Šimečky *Obnovení pořádku*, dle mého názoru nejlepší analýzu československé společnosti.)¹

Evidentně základním předpokladem, kdy takovýto typ společnosti může existovat, je to, že nepřipouští u lidí, kteří v ní žijí, osobní odpovědnost ve vztahu k ní a sobě a všemožně se pokouší odpovědnost ze svého okrsku vymýtit. Neboť jenom jednání, za něž není nikdo zodpovědný, je schopno rozpolcení na vnější zdánlivost pořádku a vnitřní chaotický a iracionální pohyb. Všichni participanté takové společnosti jsou potom nuceni udržovat se navzájem v infantilní nesamostatné závislosti. Tímto způsobem jsou potom na sebe navzájem existenčně odkázáni, a proto i lehce manipulabilní. Manipulativní vzájemná závislost pak nahrazuje v sociálním jednání svobodné, emancipované rozhodování, vycházející z odpovědnosti a svědomí.

Tím se dostáváme k problematice lidské odpovědnosti, která ovšem se zdá být nejen základním prvkem struktury současné situace v Československu, ale i univerzálním pozadím úsilí o zachování lidských práv kdekoli na světě. Neboť jejich porušování je kdykoli a kdekoli zřejmým odklonem od odpovědnosti, a to

ať již jde o selhání toho typu, který shledáváme v československé společnosti, či šíře ve společnostech východní Evropy vůbec anebo o útek typu jiného (např. v explicitních diktaturách, v zemích třetího světa anebo i v průmyslově vyspělých zemích díky pokračující technizaci a zkonzumění mezilidských vztahů). V dnešní době se totiž ukazuje jako čím dál tím více aktuálnější nutnost návratu k elementárním a univerzálním základům lidského sociálního jednání (v nichž lidská odpovědnost ke světu a sobě hraje primární konstitutivní úlohu), neboť veškeré pokusy formulovat v podobě určitých idejí jednou provždy recept, jak spravedlivě uspořádat lidské věci a příslušnými institucemi jej provést, se projeví jako marné a spíše krizi lidských vztahů prohloubily, než aby přispěly k jejímu řešení.

Nyní se snad už můžeme pokusit předvést na pozadí nastíněných kontextů činnost Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (Československé ligy pro lidská práva). V základním prohlášení VONS z dubna 1978 čteme, že Výbor „sleduje případy osob, které jsou trestně stíhány či vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly oběťmi policejní či justiční svévole“, a že jeho snahou je „seznamovat s těmito případy veřejnost“ a „poskytovat dotyčným lidem morální a jinou podporu“.² Odpovědnost ve společnosti založené na neodpovědné anonymní závislosti nelze konstituovat jinak, než že ji budu já sám tvrdit a budu se snažit sám odpovědně jednat. Již tím ovšem narušuji iluzivní pořádek, onu tak typickou uklizenost všeho, a vystavuji se nebezpečí postihu. Zákony a právní procedury jsou zde totiž uzpůsobeny tak, [že] oportunně automatické postihování faktických zločinů jsou také samy konstitutivní součástí onoho iluzivního pořádku. V případě, že je narušován, což se spíše může dít pouhým tvrzením integrity a odpovědnosti než jakýmkoliv jiným jednáním, zasahují či spíše jsou „kýmsi“ používány jako nástroj proti nepohodlnému člověku, jímž se jako by prezentuje legalita, a to i tehdy, kdy tento zásah je s věcným obsahem právních norem v eklatantním rozporu a tedy je i formálně nezákonný. Tento typický způsob „právního postupu“ je podstatou většiny případů sledovaných VONS. Na druhé straně VONS vyjadřuje solidaritu těch, kteří se rozhodli jednat

odpovědně, neboť jejich jednání je nutně odpovědné nejen vzhledem ke světu, ale i vzájemně, a tedy zde vyvstává určitá povinnost této solidarity.

Proto VONS vychází ve své činnosti ze stávajícího právního řádu a snaží se ukazovat na stále se rozevírající rozpor mezi literou či duchem zákona s faktickou praxí. V případě osob stíhaných za přesvědčení je totiž zákon používán k tomu, aby zakrýval to, že ve skutečnosti jde o represí za přesvědčení, postup VONS v těchto případech je opačný: používá téhož (trestního zákona) k tomu, aby ukázal to, co zahaluje. To dělá především tím, že se pokouší uvedené případy zveřejnit. Mnohdy stačí dokonce i jakékoliv nekomentované zveřejnění oficiálních právních dokumentů a aktů: Obžaloby, obhajoby, průběhu soudního jednání etc., aby se nespravedlnost očividně sama ukázala. Když potom i takové jednání Výboru je potom soudně postihováno, dochází k tomu, že se stává očividným celý tento popsany postup v celé své absurditě a bezprávnosti a že jeho neodpovědnost se sama veřejně vyslovuje taková, jaká je. Jedním z důležitých funkčních principů anonymně automatické společnosti je totiž to, že je vlastně neverejná. Veřejnost je tak jako vše nahrazena svou imitací, svým pouhým schematickým obrysem, vykonstruovaným zdáním. Patří k němu organizované manifestace, preordinované dopisy a reportáže v novinách, předem režírované schůze, volby etc. Avšak živé a skutečné veřejnosti, která by byla přirozeným a elementárním korektivem společenského jednání institucí, zde není. Člověk u nás žije ve své neodpovědnosti téměř výlučně soukromě.

Např. i veřejnost soudního jednání je představována tak, že mu směřjí být přítomni jen nejbližší příbuzní, tj. nejsoukromější osoby životní role obžalovaného. VONS potom tvrzení veřejnosti a legality svého odpovědného počínání vytváří nejen situace, kdy opět skutečně jde o spravedlnost, což jinak bývá v naší společnosti jen velmi zřídka [sic] (v kriminálních případech je soudní jednání spíše mechanickou procedurou bez bytostného vlastního významu), ale i situace, kdy lze skutečně říci, že jsou veřejné. Tím se snaží poukazovat na možnost žít odpovědně a vytvářet si prostor (byť jakkoli omezený) pro veřejné vyjádření k tak základním lidským

otázkám, jako je problém spravedlnosti, přesvědčení a svědomí. To už nelze dělat jinak než na rovině praktické starosti o druhé. V tom vidím smysl a cíl jejich existence.

N. B. – Za připomínky k textu děkuji Andreji Stankovičovi a Zbyňku Hejdovi.³

Prosinec 1979

M. H.

Informace o Chartě 77, r. 3, 1980, č. 1, s. 6–8.

POZNÁMKY

¹ ŠIMEČKA, Milan: *Obnovení pořádku*, Brno 1990.

² Základní prohlášení VONS je publikováno jako dokument č. 1126.

³ Andrej Stankovič i Zbyněk Hejda byli stejně jako Martin Hybler členy VONS.